

L'ATLES COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT, O LA CAPACITAT DE COORDINACIÓ DEL CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT

AGUSTÍ GARCÍA LARIOS

Una de les manifestacions culturals de la societat catalana que, certament, avui desenvolupen una tasca ingent de dinamització cultural són els centres d'estudi locals i comarcals. Sembla un fet incontrovertible la notorietat de l'associacionisme com a element de desenvolupament i d'articulació de la societat a Catalunya, tant qualitativament com quantitativa.¹ En l'àmbit cultural són moltes les mostres associatives amb una clara funció difusora, i consegüentment de continuïtat, de la cultura popular i tradicional —seria el cas, per exemple, dels específics agrupaments castellers, geganters, sardanistes, etc., i dels més genèrics ateneus i casinos. A diferència d'aquests, els centres d'estudis s'han distingit sempre per la seva principal tasca de recerca i recuperació, a més, evidentment, de la divulgació posterior.

Els centres d'estudi locals i comarcals, peculiars associacions culturals d'àmbit territorial, tenen una dilatada i afermada tradició en la contemporaneïtat. Cal cercar-ne l'origen en la fecunda tendència, encetada durant la Renaixença, de realització d'estudis monogràfics d'abast territorial —sovint locals, comarcals o d'una vall—, que palesaven un interès en la història, la geografia, l'etnografia, el folklore, la botànica, etc., de l'entorn immediat.² Això, a més a més, s'empeltava directament amb l'excursionisme científic del final del segle XIX i començament del XX; al capdavall, es pretenia una recuperació dels elements d'identificació cultural de Catalunya. Temps a venir, una eina útil en aquesta tasca recuperadora van ser les assemblees intercomarcals d'estudiosos, promogudes i impulsades per Josep Iglésies durant els difícils anys del franquisme.³

Precisament a les acaballes del franquisme, l'any 1974, es fundava a Martorell el Centre d'Estudis Comarcal del Baix Llobregat, que recollí bona part de l'herència d'aquesta tradició —no en va la primera assemblea intercomarcal d'estudiosos va tenir lloc a Martorell l'any 1950.

1. Vegeu, per exemple, l'interessant estudi de Pere SOLA i GUSSINYER (1993), *Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i les comarques de la seva demarcació*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.

2. Per aprofundir en aquesta evolució, hom pot consultar, per exemple, Xavier PEDRALS i COSTA (febrer del 1986), «Els estudis d'àmbit local i comarcal a Catalunya», *Plecs d'Història Local*, núm. 1, pp. 2-5 i, del mateix autor, «La construcció de la història local al Principal: una perspectiva històrica», *Plecs d'Història Local*, núm. 26 (abril del 1990), pp. 35-40 i també Antoni GAVALDÀ i TORRENTS (1994), «La història local i comarcal i les aportacions a la història de Catalunya», *Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*, núm. 92, pp. 51-56.

3. Vegeu, per exemple, Josep IGLÉSIES i FORT (febrer del 1981), «Vint-i-cinc anys d'estudiosos comarcals», *Serra d'Or*, núm. 257.

El nucli fundador del centre era integrat per un grup de cronistes municipals, d'historiadors, de periodistes i d'estudiosos de la comarca.⁴ El procés de legalització de l'entitat, però, va trigar cinc anys a tancar-se i es perllongà fins a l'aprovació final dels estatuts el 1980, bo i trobant fins a aleshores com a dificultats «el fet de tractar-se d'una entitat de cultura catalana, i el de circumscriure's en un àmbit comarcal, administrativament inexistent».⁵ Durant aquests anys, el centre, mancat com estava d'un estatge propi, es reunia i actuava d'una manera itinerant per tota la comarca.⁶

L'objectiu principal de l'entitat era «la defensa i promoció de la mateixa comarca a través de l'estudi de la realitat que la configura objectivament»,⁷ és a dir, vetllar pel desenvolupament moral i material de la comarca. Se sintetitzava així la doble aportació del centre: no tan sols el seu vessant propi d'entitat de dinamització cultural —comuna a uns altres centres d'estudi—, sinó també, i molt especialment, un vessant no gaire usual als centres d'estudi, és a dir, el seu interès en la consciència social de la realitat del moment i la preocupació pels punyents problemes del Baix Llobregat. Com assenyala Jaume Codina, «a diferència d'altres centres d'estudis comarcals, el del Baix Llobregat va néixer amb una clara voluntat de no desentendre's de la greu problemàtica en què viu immersa la seva població».⁸

Certament, l'elevat nivell de mancances i de desestructuració econòmica, social, d'ordenació del territori, cultural, etc., era la característica més aclaparadorament evident en aquells anys de la fesomia d'una comarca que va registrar un dels creixements demogràfics més grans i que tenia en la seva proximitat a la gran urbs barcelonina un element de disgregació identificatòria. Així, doncs, en una comarca afeblida, mancada d'una capitalitat clara i condicionada per la proximitat de Barcelona, el centre fou la primera entitat que es plantejà l'àmbit comarcal com a àmbit de referència i d'actuació tot reivindicant-lo en els seus límits reals, és a dir, amb la incorporació dels municipis de Sant Just Desvern, Esplugues de Llobregat, Castellbisbal i l'Hospitalet de Llobregat al grup que havia estat inclòs a la comarca del Baix Llobregat en la divisió comarcal republicana.

Per tant, l'acció cívica i de recuperació del patrimoni cultural del Baix Llobregat va caracteritzar moltes de les activitats realitzades pel centre i la celebració d'unes jornades d'estudis anuals va ser un punt de trobament i de debat entorn de la problemàtica global de la comarca. Es va poder tractar en aquests fòrums de debat de temes tan d'actualitat aleshores i tan sensibilitzadors com, per exemple, «Fesomia geogràfica, historiografia, toponímia, art preromànic,

4. «Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat», a *Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura (1987), p. 105.

5. Maribel OLLÉ I TORRENT; Mercè RENOM I PULIT; Gemma TRIBÓ I TRAVEIRA (1994), «Jaume Codina i el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat», *Miscel·lània d'homenatge a Jaume Codina*, Barcelona, Columna i Ajuntament del Prat de Llobregat, p. 77. Aquest article aporta una visió acurada dels vint anys del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat.

6. Actualment, la seu del centre roman a Sant Feliu de Llobregat, compartint una part de les dependències de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat, al Parc de la Torre del Roser, s/n.

7. *Baix Llobregat. Butlletí del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat*, núm. 1 (1984), p. 1.

8. Jaume CODINA I VILA, «El Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat», a *Plecs d'Història Local*, núm. 20, p. 45.

arqueologia, vegetació, propostes d'ordenació del territori», «Perspectives del Baix Llobregat per a la dècada dels 80», «Què farem del Llobregat?», «El Baix Llobregat i els Jocs Olímpics», «La represa industrial del Baix Llobregat» i «Universitat al Baix Llobregat».⁹ Aspectes d'infraestructures culturals —museus i arxius principalment— foren, altrament, objecte d'accions puntuals pel centre.

Tanmateix, a poc a poc, però sobretot amb la consolidació de les institucions democràtiques i les seves polítiques de redreçament, el caràcter reivindicatiu que el centre havia mostrat fins aleshores va minvar, i s'hi va acomplir una progressiva decantació vers objectius més específicament culturals, és a dir, vers la recerca i la divulgació principalment.

La primera i una de les més principals activitats encetades pel centre amb aquesta nova dimensió van ser convocatòries successives de recerca històrica amb el lema genèric de «Coneguem la nostra comarca». El resultat d'aquests estudis col·lectius monogràfics menats pel centre va aportar unes eines molt interessants i de gran rigor historiogràfic sobre el passat del Baix Llobregat. Els treballs acabats han estat tres: *Guerrilles al Baix Llobregat, Col·lectivitzacions al Baix Llobregat* i *El pas de societat agrària a industrial al Baix Llobregat*, coordinats respectivament per Mercè Renom, Carles Santacana i Àngel Calvo;¹⁰ tanmateix, s'hi han plantejat unes altres convocatòries monogràfiques: «L'alimentació humana al Baix Llobregat als segles xvii-xviii», «Vida material al Baix Llobregat durant l'Edat Moderna» o «El servei militar i l'emigració a Amèrica».

D'altra banda, pel que fa al vessant divulgatiu, val a dir que la temàtica estudiada pel centre no s'ha circumscrit únicament a l'àmbit històric. Tant les I Jornades de Recerca Històrica i Social del Baix Llobregat (VIII Jornades d'Estudis sobre el Baix Llobregat),¹¹ de l'any 1990, com les I Jornades de Didàctica del Medi Social i Natural del Baix Llobregat (IX Jornades d'Estudis sobre el Baix Llobregat),¹² de l'any 1990, van servir per eixamplar l'àmbit de col·laboració del centre vers uns altres sectors socioprofessionals de la comarca principalment ensenyants. A més, coincidint amb la celebració del vintè aniversari de la creació del centre, prengueren cos un seguit de projectes que serviren per refermar-ne el tarannà divulgatiu: principalment, la producció d'una exposició sobre les mostres del modernisme a la comarca —Constructors de somnis. El Modernisme al Baix Llobregat—¹³ itinerant per la pràctica totalitat de pobles baixllobregatins;

9. Corresponen a les I (Sant Feliu de Llobregat, 1981), II (Sant Boi de Llobregat, 1982), III (Molins de Rei, 1983), IV (Cornellà de Llobregat, 1984), V (El Prat de Llobregat, 1985), VI (Esplugues de Llobregat, 1986) i VII (Colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló, 1988) Jornades d'Estudis sobre el Baix Llobregat; el material de totes elles, excepte la VI, ha estat editat pel centre.

10. *Guerrilles al Baix Llobregat. Els «carrasquets» del segle xviii, i els carlins i els republicans del segle xx*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1986; *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1989; i *El pas de la societat agrària a la industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1995.

11. *I Jornades de Recerca Històrica i Social del Baix Llobregat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1993.

12. *I Jornades de Didàctica del Medi Social i Natural al Baix Llobregat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Consell Comarcal del Baix Llobregat, Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1995.

13. Se'n va editar un catàleg a cura d'Agnès Dal Maschio.

l'edició d'un primer anuari que aplegava col·laboracions de mena diversa d'una àmplia nòmina d'estudiosos i de científics comarcal,¹⁴ i la coedició d'un atlas comarcal, en què es descriu i se sintetitza acuradament i atractivament la comarca, primera obra d'aquesta magnitud publicada.¹⁵

L'*Atles comarcal del Baix Llobregat* significa una fita destacada en la capacitat de convocatòria i de coordinació del centre. Amb el concurs interessat de tres institucions —a més del mateix centre, el Consell Comarcal del Baix Llobregat i l'Institut Cartogràfic de Catalunya— i amb la participació activa d'una seixantena d'estudiosos i de científics dels més diversos camps del coneixement, el centre ha elaborat una obra d'anàlisi exhaustiva de la rica i variada realitat del Baix Llobregat.

El Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat continua fidel a la tradició recollida i la seva incardinació científica amb la realitat de l'àmbit comarcal l'ha conduït a promoure la concreció de projectes culturals d'àmbit supralocal i a participar-hi activament.¹⁶ La utilitat manifesta d'aquests projectes ha ampliat l'horitzó d'actuacions dels centres d'estudi en general i del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat en particular. Un bon balanç per a vint anys d'actuació.

14. Materials del Baix Llobregat, núm. 1 (1995): *El medi natural i altres escrits*.

15. *Atles comarcal de Catalunya*, núm. 11: *Baix Llobregat*, Barcelona, Consell Comarcal del Baix Llobregat, Institut Cartogràfic de Catalunya i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1995.

16. Així, per exemple, es pot fer notar que, en el marc de la recerca científica, actualment el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat està realitzant, juntament amb la Universitat Autònoma de Barcelona, una base de dades bibliogràfiques del Baix Llobregat i que, d'altra banda, el seu paper en la concreció de la Coordinació de Centres d'Estudis de Parla Catalana ha estat important.